

Sz. Tóth János

Karácsony Sándor és a népfőiskolai mozgalom

Ötven éve halt meg a magyar nevelés-, művelődés- és eszmetörténet jelentős alakja, akinek írásos okfejtéseit nem volt mindig egyszerű és fáradtságmentes követni, ám akinek szellemi öröksége nemzedékeken át tovább él tanítványainak, varázslatos személyiségének, s nem utolsósorban "zsigerileg demokratikus" emberi stílusának és magatartásának köszönhetően.

Bizonyosra vehető, hogy ha Karácsony Sándor németül vagy más közismertebb európai nyelven ír, ma a Felnőttoktatás Nemzetközi Enciklopédiájában jelentős európai szerzőként aposztrofálják. Az 1996-ban a Pergamon kiadónál megjelent kézikönyvben szerepelhetne, mégpedig Lawson szócikkében, amely a felnőttoktatás–közművelődés filozófiai-etikai irányzatait tárgyalja. Felfogása és munkássága alapján Karácsony rokonítható lenne a humanista filozófiai iránnyal, amely szerint humanizmusunk azon a képességen alapszik, hogy oly módon kívánjuk magunkat meghatározni, mint amilyenek lenni szeretnénk. De meg kellene említeni őt az analitikus angolszász filozófiai irányzatnál is, amely szerint a filozófiai megértés kulcsa a nyelv és a jelentés analízise. S végül nem hagyhatná ki a szerző Karácsonyt a felnőttoktatás radikális, kritikai filozófiai irányzatából

sem. E felfogás kulcsfogalma az *emancipáció*, s nem a létező tudás és értékek transzmisszióját tartja fontosnak, hanem a társadalmi változások elősegítését. Ám Karácsony Sándor magyar szerző volt, a 20. század egyik legnagyobb magyar pedagógiai gondolkodója. Most, az 1997-es közművelődési törvény és a 2001-es felnőttképzési törvény közötti kapcsolatokat keresve láthatjuk, hogy Karácsonnyal félbemaradt a történelem, mert nála még e kettő a *szabadművelődés* fogalmában szerves egységet alkotott. Az *Új Szántás* 1947-es számában olvashatjuk: "A népművelésben más műveli a népet, a szabadművelődésben maga művelődik a nép – ahogy igénye és kedve tartja." Megint másutt, az Országos Szabadművelődési Tanács programjában ez áll: "A szabadművelődést a társadalom szabadszervei végzik, egyesek, összeverődött egynéhányak és társadalmi egyesületek. A mi szerepünk alig több rendezésnél, rendszerezésnél, adminisztrálásnál és az erők helyes ökonomiájának érvényesítésénél." (*Új Szántás*, 1948)

Karácsony Sándor halálának mostani 50. évfordulója jó alkalom arra, hogy munkásságának részletekbe menő méltatása helyett három olyan modell-értékű útmutatást emeljünk ki gondolataiból, amelyek ma is érvényesek.

Az első a magyar észjárás és lelkület érvényesítése. "A nevelés egész területére vonatkoztatva problémánkat, a nevelő és a növendék közös anyanyelvét kell visszahelyezni ősi jogaiba."

A második a magaskultúra és a népkultúra viszonya, szervezésének megteremtése és a népkultúra fejlesztésének fontossága. "Megszakadt az egységes magyar kultúra gyökere, s a nép nem vesz tevőlegesen részt a fejlődésben, a magas kultúra meg gyökértelen." Megkövült, mozdulatlan kultúra búvőkörében vesztegel népünk, gyökértelen, vázában hervadó kultúra birtokosa felső néposztályunk, s műveletlen középosztály öröklődik a nép és a szofokrácia malmai között – hangzik a súlyos megállapítás. Ehelyütt nincs alkalmunk részletesen jellemezni, vajon a mai globalizációban, ötven év távlatából, mennyiben módosul és mennyiben helytálló a Karácsony Sándor-i állítás. Úgy érezzük, lényegét tekintve, megállja a helyét. Végül a harmadik gondolat szerint a magyar nevelést modernné, magyarrá és hatékonyá kell formálni. Miközben a Karácsony szerint a jogaiba visszahelyezendő magyar észjárás antitezise az indoeurópai észjárásnak, aközben a magyar reformpedagógus válaszainak többsége nemzetközi tapasztalati megalapozottságú, európai válasz a sajátos magyar helyzetre. S ez különösen a modernitás és a hatékony nevelés kérdésében fontos.

Igaztalan lenne sommásan ítélni, és nem elismerni, hogy a mai magyar szellemi közélet felszínén megjelentek a változás biztató jelei. Ám ha történeti

léptékkal nézve vizsgálódunk, sajnos a népkultúra fejlesztésének modern, átfogó programja még várat magára. Karácsonyi mércével nézve ma is az a vízváltó, hogy át lehet-e törni a múlt megkövesedett továbbélését, folytatható és elmélyíthető-e a nemzeti észjárás térnyerésének szellemi megalapozása. Minél inkább az előbbi lehet csak program, annál inkább kell megint a defenzív magatartásra, önvédelemre és túlélésre berendezkedni. Ezt sikerrel gyakoroljuk évtizedek óta, de ez csak késlekedés az új önépítkezés megkezdéséhez viszonyítva. Valójában egyfajta kreatív szellemi önépítkezési modellre való átállás tétjéről van szó, amely siker-modellben megújult azonosságtudattal lehet nemcsak elviselni a kulturális globalizáció külső nyomását, de alkotó nemzeti alternatívát is kínálni benne, esetleg másoknak is. Csakis ebben az értelemben fogható fel az a kritika, hogy a mai Magyarországon még mindig nincs 21. századi Karácsony Sándor-i népkultúra-fejlesztési elképzelés és program.

A népfőiskolák céljaiból és tevékenységéből csak néhány fejlesztési irányt szeretnék kiemelni, amelyek a "magyar észjárás" szigetszerű, önvédelmi stagnálása helyett a társas lélektani nevelés nemzeti intézményrendszerének megszilárdítását szolgálják. Az egyik az általános műveltség fejlesztése. A következő évtized ún. *tudástársadalma* tervében – amely a lisszaboni csúcs elhatározása szerint azt az ambíciót fogalmazta meg, hogy a globalizált világgazdaság legversenyképesebb térségévé tegye Európát

– nekünk magyaroknak csak akkor lesz megfelelő helyünk, ha felzárkózunk ezekhez az elvárásokhoz. A tanulás kultúrájának meglapozása – a hagyományos ipari társadalom gazdasági növekedésnek alárendelt szakképzése helyett és mellett – a szakmai önfejlődésre sokoldalúan alkalmassá tevő általános műveltség kiszélesítését követeli meg. Ezen belül is hangsúllyal jelentkezik a széles társadalmi rétegeket érintő alapkészségek fejlesztésének szükségessége. A folyamat kibontakozása a legszélesebb társadalmi csoportokat érintő, a helyi, nemzeti öntudat és közkerölcs fejlesztését szolgáló képzésekkel, a polgári, nemzeti és keresztény, valamint szociális értékek minél szélesebb körű térnyerésével kezdődhet. Elsőrendű szerepet játszik ebben a család, mint a legfontosabb közösségek egyike, s a családi tanulási programok támogatása, hisz a család a tanulás kultúrájának egész életre kiható intézményeként játszik pótolhatatlan szerepet.

Az Európai Unió felnőttképzési programjainak varázsszavai között a "foglalkoztathatósági képzést" lecserélték az "aktív állampolgár"-képzés hangsúlyozására. Legalábbis a 2000-2001-ben megfogalmazott hosszú távú alapelvekben. A lelki átalakulás gyötrelmes nehézkességét még jobban megszenvedik az ún. fiatal demokráciák, így mi is. A dolog lényege nemcsak az elsőbségek különbségében lelhető föl, hogy a "jó polgár" jó munkakerő, míg fordítva ez sosem áll fenn teljes bizonyossággal. S nemcsak a demokratikus politikai rendszerre, az emberi és

civil jogokra vonatkozó politikai tudás és ismeretek elsajátításáról van szó, hanem elsősorban is a gyakorlati állampolgári készségek széleskörű elterjedéséről és működtetéséről. A köznyelvi kommunikációs készség, a dialóguskészség, az együttműködési készség, a konfliktuskezelés, a megegyezésre való készség, az önmegerősítésre való készség és a társadalmi felelősség gyakorlásának meghatározó érvényesüléséről.

Karácsony Sándor szavai halála után ötven évvel is összecsengnek Móricz Zsigmond népfőiskola mottójával: "Jobb polgárt, jobb hazafit nevelni, ez a népfőiskola célja." De nemcsak azzal, hanem a közeljövő gyakorlati programjának parancsával is: "... az egyén autonóm és csak társas funkcióin keresztül nevelhető... csak a társas lélek nevelhető. (Az egyén nem.) Ez a társas lélek nem tévesztendő össze a tömeglélekkel. Az egyéni lélek ez, de nem önmagában véve és önmagában nézve, hanem a másik ember felé fordultában."

A népfőiskolák jövőbeli lehetőségei közvetlenül össze vannak kötve a polgárok jövőbeli lehetőségeivel. A "társas lélek" szigetekbe menekülve továbbra is összezeressen és rejtőzködik, vagy visszavonhatatlanul magára találhat, és közgondolkodásként szilárdulhat meg, hogy kivirágozzék.

(Elhangzott 2002. február 23-án Földesen, a Karácsony Sándor halálának 50. évfordulóján rendezett tanácskozáson.)